

het praktische leven; als daar zijn: Zondagsviering, tooneel, dans, etc.

Met beide groepen komen we op onderwijsgebied meer dan eens in aanraking, en het lijkt geen twijfel, of op meer dan één plaats zouden we geen christelijke school (speciaal denk ik hier aan M.O.-inrichtingen) kunnen hebben, wanneer er niet werd samengewerkt door christenen van zoo betrekkelijk ver uiteenlopende levensbeschouwing.

Wanneer we nu spreken over een dergelijke samenwerking, dan is het o.i. goed wel te onderscheiden, immers het gaat in den regel over twee kwesties: over de kerkelijke kwestie, en over vragen van meer algemeene strekking.

In het eerste geval nu, daar, waar men tenslotte alleen te doen heeft met menschen van gereformeerde confessie zijn moeilijkheden meestal niet zoo heel groot. Zeker, het is bekend, dat er in meer dan één plaats wel eens moeite kwam. Vooral daar, waar men reeds vroeger, toen het nog zoo moeilijk was gereformeerde scholen — of wil men in het algemeen — christelijke scholen te stichten, met veel opoffering een eigen school had gekregen. Het bleek dan meer dan eens, dat onze kerkelijke gereformeerde menschen, het offeren meer gewend, in staat waren een school te stichten, terwijl men van Hervormde zijde zoo ver niet kon komen. Dat men dan later wel wilde samengaan, terwijl eerst door onze menschen de school was gesticht, dat men dan minstens evenveel zeggenschap wenschte als de eerste stichters — wel dat zijn dingen, die wel eens tot wrijving aanleiding gaven.

Maar de nieuwe onderwijswet maakt het in onze dagen zoo gemakkelijk nieuwe (ook hervormde) scholen te stichten, dat de praktijk hier feitelijk geen moeilijkheden meer geeft. Immers, geholpen door de wet-de Visser, kan ieder, die nog een weinig energie heeft, nu een school stichten. En van harte hopen we, dat onze menschen, liever dan te vechten en te klagen over de moeilijkheden van het „samenwerken“, maar medewerken, om den (als het anders niet gaat) toch ook nog maar een hervormde school te stichten. Ook al doet het hen wat vreemd aan, dat in sommige kringen de vraag naar christelijk onderwijs eerst urgent begon te worden, toen het goedkoop werd. Maar hier vergeet men nimmer, dat er bij onze hervormde broeders en zusters toestanden zijn, die niemand meer kan betreuren dan zichzelf, en die wij ons heel moeilijk kunnen indenken. Laten we steeds dankbaar zijn, wanneer het christelijk onderwijs bloeit, ook al geschiedt dat dan soms lange een weg, dien wij nu niet bepaald het eerst zouden gekozen hebben.

Maar wanneer we komen op het terrein van het M.O., dan staat het wel vast, dat er schier geen enkele plaats is in ons land, waar de gereformeerde hervormde groepen, en de kerkelijke gereformeerden elk op zichzelf sterk genoeg zijn, een inrichting „te stichten en in stand te houden“. Misschien wel gaat zulks alleen in die plaatsen, waar het thans reeds geschiedt.

Het zal dus herhaaldelijk voorkomen, dat deze groepen op elkaar zijn aangewezen.

Nu kan niet ontkend, dat allerlei oorzaak hier wel eens een minder prettige verhouding brengt. Hoe zou het ook anders kunnen? Immers de menschen blijven „maar“ menschen, met hun eigen kortzichtige bestaan. En dan is er veel te verklaren, wanneer we dat nooit vergeten. Bovendien ligt er wel eens iets pijnlijks in, die groepen te moeten erkennen, die men jaren lang als een soort „niet geteld“ menschen heeft terzijde gesteld. Maar welke de toestanden ook zijn mogen, telkens weer zal blijken, dat bij samenwerking tusschen deze groepen tenslotte alleen de kerk de scheiding zou kunnen brengen. Omtrent alle gewichtige zaken van godsdienstig en zedelijk leven is men het eens, maar alleen de kerk brengt de scheiding, of dreigt zulks te doen.

Dit nu lijkt ons een volmaakt onjuiste houding.

Wanneer we op een bepaald terrein op elkaar zijn aangewezen, laten we dan vooropstellen, dat we het belang van de zaak, waarom het gaat, zoeken.

Er mogen dan geen secundaire belangen naar voren komen.

Het mag niet worden: „ook in het M. O. zoek ik allereerst de kerk“, „en in de tweede plaats pas de school, over welke we praten“. Wanneer we spreken over een Chr. M. O.-inrichting, dan hebben we het allereerst over deze school en over de opvoeding en over het onderwijs, dat onze kinderen aan die school moeten ontvangen. En nu is het zeer wel mogelijk in de praktijk van het onderwijs botsingen op dat punt te vermijden.

Wanneer historische kwesties worden aangevoerd is het inderdaad wel mogelijk, de objectieve feiten te vertellen, en verder de eigen predikant en de ouders te laten zorgen.

Ondergeteekende heeft herhaaldelijk dat in de praktijk ondervonden.

En ten slotte zal bij menschen van goede trouw ten dezen opzichte ons onderwijs steeds in goede handen zijn.

Inderdaad over de samenwerking tusschen de Gereformeerden van onderscheiden kerkformatie behoeft men niet bevreesd te zijn. Die is bij menschen met karakter steeds mogelijk.

Maar dan moet o.i. die samenwerking deze zijn, dat de onderscheiden kerkelijke richtingen volkomen „gleichberechtigt“ naast elkaar staan. Niet zóó, dat één van beide zoo ongeveer in een bijwagen achteraan komt (b.v. $\frac{2}{3}$ der bestuursleden en nooit meer dan $\frac{1}{4}$ van het personeel). Dergelijke bepalingen moeten van meet af aan prikkelen.

Men zij ook hier loyaal. Het gaat niet om kerkelijk maar om christelijk onderwijs.

Moeilijker wordt echter de kwestie, wanneer men voor de samenwerking is aangewezen op hen, die het „christelijk“ in hun naam schrijven, maar wier levenspraktijk en belijdenis ten eenenmale afwijkt van de Gereformeerde.

Er zijn menschen, aan wier hart we tenslotte niet mogen twifelen. Lieve menschen, wier optreden teer en godvruchtig is — menigmalen. Maar... zij willen

van een scherp omlijnde geloofsleer niet weten; zij wijken in menig opzicht van de gewone gereformeerde levenshouding af: Zondagsviering — houding jegens den eisch tot trouwen kerkgang, ook voor jonge menschen, inbegrepen — beteekent voor hen iets anders dan voor ons; dikwerf heeft allerlei buiten-kerkelijke religie hun sympathie; en, meer door de praktijk-eischen dan door beginsel gedreven, geven ze zich aan de zaak van het Chr. Onderwijs, speciaal het M. O.; maar vastigheid van lijn valt in hun optreden niet te ontdekken.

Zoo zijn er.

Zoo zijn er, ook onder de mannen en vrouwen met welke we somwijlen moeten samenwerken. En in dergelijke gevallen „zit er“ niet „de kerk tusschen“ — zooals men dan wel eens heeft te zeggen — maar wel degelijk het beginsel.

Wat is hier nu onze positie?

Een zeer moeilijke.

Zeer moeilijk — ook om een eigenaardige reden. Dikwijls gevoelen onze Herv.-Ger. broeders zich tot deze menschen in anders verhouding dan wij. Gemakkelijker. Van d' eenen kant kunnen zij zich makkelijker uitspreken dan wij, omdat niemand hen in dit geval van kerkisme kan verdenken. En van d' anderen kant staan zij er gemakkelijker tegenover, wijl zij méér dan wij met deze menschen in aanraking komen; soms reeds op ander gebied met hen samenwerken, hen dus kennen, en hen waardeeren in hun verdiensten.

En juist daardoor wordt voor ons dikwerf de positie nog moeilijker. Immers ongewild en onbedoeld zouden we ons ter oorzaak van deze gewoonlyk „ethisch“ genoemde, „broeders“, van onze Herv.-Ger. vrienden kunnen verwijderen. En alzoo zou toch de zaak weer een „kerkistisch“ cachet krijgen. En hoewel de naam „ethisch“ zonder meer hier onjuist kan worden genoemd — immers een ethisch christen behoeft nog niet zóó te zijn als de geteekende — toch kan in 't gemeen wel gezegd, dat in deze richting wel de moeilijkheden en de bezwaren zich voordoen.

Welke moet nu onze houding zijn in deze gevallen?

Wel — we meenen, dat hier een zeer ernstige vraag wordt gesteld. Ja, het is ook een zeer teere kwestie. Maar dan even ernstig als teer.

Laten we voorop stellen, dat onder de z.g. ethischen wel degelijk moet onderscheiden tusschen tweeërlei type.

Het type van de serieusen; en het type van de mode-christenen.

Met die serieusen is het zeer goed te wagen. Er is bij hen een ernstig pogen om ons te begrijpen en om ter wille te zijn. Zij verstaan, dat het bij ons inzake Zondagsviering, en dergelijke, gaat om ons heilige dingen; en zij respecteren dat. En wanneer menschen van dit type van christenen verbonden zijn aan een inrichting voor M. O., waar ook Gereformeerden hun kinderen zenden, dan verstaan zij hun taak en verplichting jegens deze ouders en jegens hun school.

En deze menschen hebben dan ook geen bezwaar, dat door ons a priori zekere eischen worden gesteld en zekere garanties worden gevraagd.

En deze garanties zijn beslist noodig tegenover anderen.

Veel willen we daarvan niet zeggen. Maar o.i. staat het vast, dat jegens zekere personen en richtingen door ons zeer beslist moet worden opgetreden. We spraken daarover ook reeds eerder.

Zonder belofte inzake de levenshouding (Zondagsviering, theater-kwestie, kermis-bezoek, en erger) kunnen menschen van zekere richting door ons niet in één verband met ons worden geduld.

Het wil me voorkomen, dat het feit alleen reeds, dat er gevallen zich voordoen, waarbij tot schade van jonge menschen uit onze gezinnen wordt opgetreden op de gewraakte wijze, ons oorzaak geven moet dubbel voorzichtig te zijn.

O, niet alsof enkel door het lid zijn eener gereformeerde kerk en door een braaf leven iemand een goed christen ware. Verre vandaar. En formeel-juist levenden, met een koud hart jegens de zaak van koning Jezus, kunnen ook aan de opvoeding onzer jonge menschen zeer veel schade doen. Maar die gevallen hebben een individueel karakter; en zij liggen op het terrein van het leven des harten, waar over alleen onze God tenslotte kan oordeelen, en waar over a priori geen garantie kan gegeven worden.

Maar waar afwijking ligt van de Gereformeerde levenshouding, daar is het controleerbare, het opzien-wekkende, het voorbeeld ten kwade, waarop onze jonge menschen zich gaarne beroepen.

En met degenen, die zóó leven hebben we liefst absoluut geen samenwerking.

Maar als het móét — dan alleen onder zeer strenge garanties, en met wel omschreven beloften wederzijds; — ook en juist wat aangaat de eischen aan het personeel der Onderwijs-inrichting te stellen.

Zonder die eischen toch gaat het een verkeerden koers uit.

Wijl onze jonge menschen jegens een leeraar van een christelijke inrichting geheel anders ingesteld zijn dan jegens die van een „openbare“, is het gevaar voor de jongelui op eigen christelijke inrichtingen dubbel groot.

En ons past dubbele waakzaamheid.

J. WATERINK.

LITERATUUR EN KUNST.

De Boeddhistische Christus.

V.

Zoo heeft de literatuur van den nieuweren tijd ons op verscheiden punten getoond een neiging naar de Boeddhistische denkrichting en religiositeit.

Het zou de moeite waard zijn, nog op andere verschijnselen te wijzen, die aan dit verwant zijn. Maar het bestek van deze artikelen (tijdelijk is

door bepaalde omstandigheden deze rubriek voor enkele weken door mij in beslag genomen) laat breedere bespreking niet toe. Slechts aan Boutens willen we nog even herinneren, die de „Honderd Kwatrijnen“ van Omar Khayyam heeft vertaald en daarmee ook den Westerling heeft heengeleid naar den man van het Oosten.

Men zou kunnen opmerken, dat in deze artikelen toch eigenlijk zeer weinig over den Christus zelf is gesproken. De opmerking zou juist zijn; maar ze neemt niets weg van hetgeen we zeggen wilden. Prof. Anders heeft eens geschreven over de „schaduw van Jezus“. In gelijken zin zou ook te handelen zijn over de schaduw van Boeddha; en in die schaduw van Boeddha nu wordt door zooveel ook de Christus gezien en verkondigd. Zoo wordt de naam, de idee van een Christus wel behouden; maar om hem heen komt de sfeer van het Boeddhisme. Hem wordt toegeschreven die hooge, strijd-looze rust, dat oneindige medelijden, dat zacht verglijden in den dood. En het is geen wonder, dat de Westerling, die naar het Oosten zijn ziel te luisteren zet, zijn Christus niet aanstonds met opzet afzweren wil. Kwam hij niet als de man, die met het dogma had afgerekend? Was hij sterker geweest, minder naar den geest vermoeid, hij zou Tagore niet hebben vergeven, wat hij zijn eigen christelijken overburen met sterke woorden heeft verweten, toen hij nog tot krachttermen ontwakende kon: de dogmatische belijning! Want Tagore is minstens even dogmatisch in zijn Boeddhisme, als de christelijke uitroeper van de antithese het was voor den decadenten Westerling. Heeft Tagore niet met bewustheid uitgesproken, dat hij van den Christus niet weten wilde; dat hij van zijn zijde Christus niet met Boeddha wilde vereenigen, om zelf in beider schaduw te loopen? En dat hij nog minder Christus voorop wilde doen gaan en Boeddha in zijn schaduw stellen? Men leze maar eens uit welk dogmatisch-boeddhistisch „nest“ (want waarom zou de term in het Oosten anders luiden moeten dan in het Westen voor eerlijke menschen?) Tagore is voortgekomen, voor den dag gekropen. Zijn vader Maharshi Devendranath Tagore heeft in zijn autobiografie, die in het Engelsch vertaald is¹⁾, zelf meegedeeld, nog wel in de inleiding van zijn boek, dat hij eerst had samengewerkt met Keshab Chandra Sen, eveneens een „oosterling“. Maar deze laatste leerde den Bijbel der christenen kennen en sloot hem niet, zonder een diepen eerbied voor den Christus, dien de Bijbel predikt. Beiden spraken toen over de verhouding tusschen Boeddhisme en Christendom; en over de vraag, in hoeverre hun apostolaat voor de idee van hun religie gebruik kon maken van den Bijbel. Maar Tagore, de vader, wenschte tusschen bijbelsche Christusvisie en Boeddhistische religie geen verband te sluiten. „Alleen uit Indische geschriften wilde hij zijn godsdienst opbouwen. Keshab evenwel wenschte dit te doen uit alle religies“²⁾.

Het verhaal van de breuk tusschen de twee vrienden is voor het Westen leerzamer dan het zelf wel weten wil. De vader Tagore zegt in zijn levensbeschrijving: ik heb Christus niet nodig. De zoon, gelijk we reeds hebben gezien, vindt een biograaf in Noto Soeroto, die, precies als Tagore's vader, maar dan nog sterker en nog meer bewust, afwijst elke gedachte aan inspireerende kracht, die het Christendom zou kunnen hebben op de ziel van den Boeddhistischen Oosterling. Zoo zijn vader en zoon beiden „dogmatisch“ op hun wijze; beiden roepen de antithese uit tusschen Christus en Boeddha. Daarna trekken ze naar het Westen; en dat Westen, nog wel bij monde van een Utrechtsch hoogleeraar, jubelt, dat het nu eindelijk uit het Oosten gehoord had, wat het Westen te weten noodig had. Toch lag achter Tagore's woorden dezelfde „dogmatische belijning“, die hij in 't Westen al zoo vaak had beweerd, dat Boeddha en Christus twee zijn, en tot den jongsten dag blijven ook. Die Westerlingen heetten in het Westen leelijk en plat en ook waren zij op z'n best nog maar in staat de dominees-poëzie te creëren. Maar Tagore was een openbaring.

Decadent was het wel.

En zóó kwam het geval te staan: in het Oosten riep Tagore's vroegere medewerker Keshab de eenheid tusschen Westen en Oosten uit in den Christus³⁾; en in het Westen zeiden velen, dat het Oosten nu van Tagore geleerd had, dat de eenheid tusschen Westen en Oosten lag in den Boeddha. Het Oosten had het zelf gezegd. Maar het Oosten zei nog iets anders, dat het Westen niet hoorde.

Geestelijke inzinking als hier aan het licht getreden is, roept nu eenmaal geen kruistochten uit; evenmin vóór als tegen den Christus. Men mocht Christus wel behouden; maar: hij moest in Boeddha's schaduw loopen. Heel schokkend was het niet; want op Boeddha wierp ook niemand eenig zoeklicht; het was alles wat schaduw-achtig. Maar daarom ligt ook achter veler godsbegrip een boeddhistische omvorming van het Christendom: de

¹⁾ Door Satyendranath Tagore en Indra Devi uit het Bengaalsch.

²⁾ M. A. P. C. Poelhekke, *Kultuur en Leven*. Amsterdam: Van Munster's Uitg. Mij. n. j. bl. 144.

³⁾ Keshab Chandra Sen, *Jezus Christus, Europa en Azië*, 1938.

naam Chr. delatarcha. mige religie de „ethisc- zich er op beter las, natuur, oc lezen, „ve- het scherr de loca pr bantia zij dogmatisch het geloof probantia dhistische- wél met het Oos- wie graag mag doen mensch zi ze hebben „loca prob- den, hadde den ze Ch- stillen om- leerlingen maar; dez- En dan- zonder die- van Bouten

Ho- Vis- O- Ee- O- O- W- Te-

Boeddha- dwaalde h- tus, met E- „met groo- roept verd- ze weener- een smart- kinderen; omdat ze- komt met-

... wa- en- spi- w- tot-

En tot- lens van- en door a- heeft hoor-

Hoe- Van- Uw-

En bij- Christus, c- niet in „st- ontdekken- die christe- geleide-

... wa- Het lin- over la- Eer hij- Ik wee- En nim- Zijn-

Want C- in met „C- mèn sch- rend bij- houden-

Tenslott- elkaar me- eeuwsh v- religie. Ho- worden ve-

Ik maan- Van zij- En roc- Is 't d- En bo- Zveves-

Hier is- Christus' e- althans ve- theose va- zij zijn v- zijn wel c- nishaden- gedachte- menschen- dom hebbe- ruil van- bewust:-

⁴⁾ Aldus- Beginsel, Be-

⁵⁾ „Stemm-

⁶⁾ Hermar- Aanfang des